

KISKANÇLIK OKLARININ HEDEFİNDEKİ KAZAN'I BASAT'IN GÖLGESİNDEN ÇIKARAN METİN: - DEDE KORKUT'UN GÜNBED YAZMASI -

Sadettin Özçelik

■ 0. Giriş

Dede Korkut Oğuznamelerinin günümüze kadar dört yazması bulundu. Söz konusu yazmalar, bilim dünyasına duyurulma sırasına göre şöyledir: Dresden (1815), Vatikan (1950), Ankara (2017) ve Günbed (2019). Bu yazmaların her birinin bulunması, hiç şüphesiz bilim dünyası ve özellikle Türk dili ile ilgilenenler açısından çok önemli gelişmelerdir.

Dede Korkut yazmalarının satır aralarında geçen birtakım sözler ve olaylar İç Oğuz ile Dış Oğuz'un Bayındır Han'ın önderliğinde birlik olmasının ve birlikte hareket etmesinin yanı sıra iki tarafın kıyasıya bir rekabet içinde olduğunu yansıtır. Aynı rekabet iki tarafın Oğuz içinde 'adı belli' (= seçkin) kahramanları için de geçerlidir. Bu tür konuların işlenmesi, Dede Korkut yazmaları üzerinden yapılabilecek tarihsel okumalar ile Oğuzların tarihsel dönemdeki hiyerarşik yapısının anlaşılması açısından önem arz eder. Ayrıca bu bağlama örnek olarak daha çok Dresden yazmasının satır aralarında geçen söz konusu bilgileri, yeni bulunmuş olan Günbed yazmasından öğrendiğimiz yeni bilgilerin ışığında birlikte değerlendirip yorumlamak uygun ve yararlı olacaktır.

1. Dresden Yazmasında Rekabet: Basat'ın Yükselişi/Gölgede Kalan Kazan Bey

Basat'ın adı, Dresden yazmasında şu iki boyda geçer:

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy,
Taş Oğuz, İç Oğuza Asi Olduğu Boy.

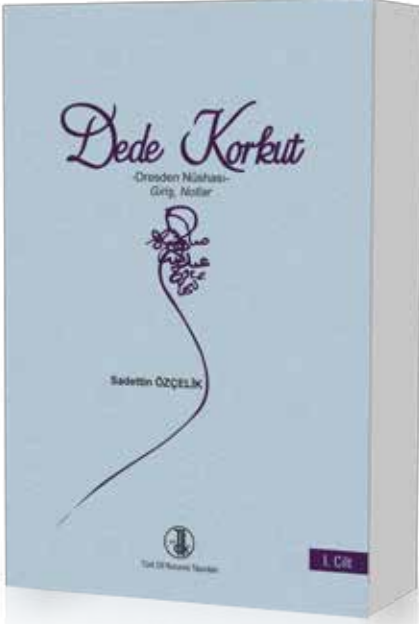
Sözünü ettiğimiz İç Oğuz, Dış Oğuz veya adı belli Oğuz kahramanları rekabetinin Dresden yazmasının satır aralarında geçen bazı olaylardan ve bilgilerden anlaşılmaktadır. Dresden yazmasındaki son boy-

da İç Oğuz'dan Beyrek ile Dış Oğuz'dan Basat arasında bir rekabetin varlığına Beyrek'in boy içerisinde geçen vasiyetinden tanık oluyoruz. Basat'ın adı, Tepegöz boyunun dışında yalnızca "Taş Oğuz, İç Oğuz'a Asi Olduğu Boy"da geçer. Bu boyun başlığı İç ve Dış Oğuz rekabetinin özet ifadesi, boyun kendisi ise kısa öyküsüdür. Kazan'ın evini yağmalatması sırasında Dış Oğuz'un hazır bulunmamış veya yağmaya çağırılmamış olması, dayısı Aruz Bey tarafından Dış Oğuz'un aşağılanması olarak görülür. Dış Oğuz'un önderi olan Aruz Koca, diğer beylerine geleneğin çiğnendiğini söyler ve onları isyana davet eder; ortaya 'Mushaf' (= *Kur'an*) getirerek beyleri yemin ettirir. Aruz Koca'nın Kazan'a karşı hazırladığı ilk hamlede Kazan'ın yakın arkadaşı olup Dış Oğuz'dan kız almış olan Bamsı Beyrek, Dış Oğuzların yanında isyana katılmaya davet edilecek, teklifi kabul etmemesi hâlinde ortadan kaldırılacak, daha sonra sıra Kazan'a gelecektir. Aruz'un tuzak kurmak amacıyla verdiği ziyafete davet edilen Beyrek, davete yoldaşları ile silahsız şekilde gelir. Aruz, mecliste beylerin önünde yapılan isyan teklifini kabul etmeyen Beyrek'in sağ uyluğuna kılıçla vurarak onu ağır şekilde yaralar. Yoldaşları Beyrek'i at üzerine alarak eve döner. Öleceğini anlayan Beyrek, yoldaşlarına Kazan'a iletmek üzere bir soy ile şöyle vasiyette bulunur:

*Yiğitlerim, Aruz Oğlu Basat gelmeden,
elim günüm çapılmadan,
kaytabanda develerim bozlaşmadan,
kazakucda kazılık atlarım kişneşmeden,
ağayıda ağca koyunlarım meleşmeden,
akça yüzülü kızım gelinim ağlaşmadan,
akca yüzülü görklümü Aruz oğlu Basat gelip almadan,
elim günüm çapmadan,
Kazan bana yetişsin,
benim kanımı Aruz'a komasın,
akça yüzülü görklümü oğluna alı versin,
ahiret hakkını helal etsin.
Beyrek, padişahlar padişahı
Hakka vasıl oldı, belli bilsin* (Drs.151b.1-8; Özçelik, 2016II: 773)

Beyrek'in bu soydaki vasiyetinde ölümünden sonra Basat'ın adını iki kez anmış olması, evinin Basat tarafından yağmalanmasını istemediğini bildirmiş olması ve Kazan'ın buna izin vermemesi yönündeki vasiyetleri dikkat çeker. Beyrek'in bu vasiyeti hem kendisi ile Basat arasındaki hem de İç Oğuz ile Dış Oğuz arasındaki rekabetin bir kanıtı olarak görülebilir.

Dresden nüshasında İç Oğuz'dan olan Beylerbeyi Kazan ile Basat'ın rekabette üstünlük durumu, yalnızca Dresden ve Vatikan yazmalarının bilindiği zaman diliminde yani 2019 yılında Günbed yazmasının bulunduğu döneme kadar kısmen Basat lehinedir, denilebilir. Kazan Bey, İç ve Dış Oğuz'un beylerbeyi olsa da Oğuzların başına büyük bir felaket kesilen ve onları bir kaos ortamına

sürüklemiş olan Tepegöz'ü ortadan kaldırarak bu kaostan kurtuluşu sağlamış olan kahraman Basat'tır. Üstelik Basat, bu başarıyı Kazan'ın kendisini vazgeçirmek istemesine rağmen gerçekleştirmiştir.

Şimdi de Dresden yazmasında Basat ve İç Oğuz, Dış Oğuz rekabeti ile ilgili satır aralarındaki bilgileri özet olarak hatırlatalım:

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü Boy'un ana kahramanı Basat'tır. Boyun başında anlatıldığına göre düşman saldırısına uğrayan Oğuzlar, gece vakti yurtlarından kaçıp göç etmek zorunda kalır. Bu kaçış esnasında Aruz Koca'nın küçük çocuğu düşer ve bir aslan tarafından alınıp beslenir. Tehlike geçtikten sonra Oğuzlar tekrar yurtlarına döner. Oğuz'un bir çobanı gelip sazdan insan yürüyüşlü birinin as-

lan ininden çıktığını, at basıp kan sömürdüğünü haber verir. Aruz Koca, bunun kaçışları esnasında düşmüş olan kendi çocuğu olabileceğini söyler. Çocuk bulunup eve getirilir fakat tekrar aslan yatağına geri döner. Daha sonra Dede Korkut gelerek çocuğa ad koyma töreni düzenler, öğüt vererek kendisinin insan olduğunu, genç yiğitlerle arkadaşlık edip hayat sürmesi gerektiğini söyler ve ona Basat adını verir. Aradan zaman geçer ve güvenlik sorunu ortadan kalkınca Oğuz yine yurduna döner. Daha sonra pınar başında bulunan Tepegöz, Bayındır Han izin verince Aruz tarafından sahiplenilerek eve getirilip büyütülür. Tepegöz büyür; haddi aşar, çevresindeki çocukların burnunu kulağını yemeye varan davranışlarda bulunur ve Aruz kendisini kontrol altına almakta aciz kalır. Bunun üzerine evden kovulur, dağa çıkar ve "harami" olur. Tepegöz, yine Oğuzlara rahat vermez ve yol keserek insan yemeye başlar. Annesi, Tepegöz'e tılsımlı bir yüzük verir ve bu yüzük sayesinde Oğuzlar, Tepegöz karşısında aciz kalır. Ozan, yaşananları şöyle özetler:

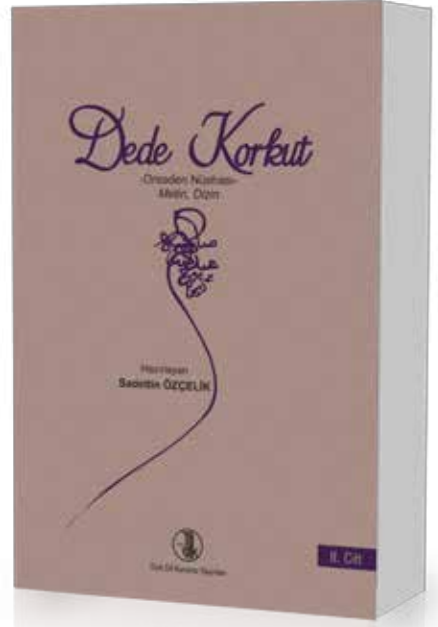
*Üzerine birkaç adam gönderdiler. Ok atdılar, batmadı; kılıç vurdular, kesmedi; mızrak sapladılar, delmedi. Çoban çoluk kalmadı, hep yedi. Oğuzdan da adam yemeye başladı Oğuz toplanıp üzerine gitti. Tepegöz görüp öfkelenildi, bir ağacı yerinden söktü, atıp elli altmış adam öldürdü. **Alplar başı Kazana darbe indirdi, dünya başına dar oldu.** Kazan'ın kardeşi Kara Göne, Tepegöz elinde perişan oldu. Dozan oğlu Alp Rüstem şehit oldu. Öşün Koca oğlu gibi savaşçı, elinde şehit oldu; başka candan üvey kardeşi Tepegöz elinde öldü. Demür Tonlu Mamak elinde helak oldu. Bıyığı Kanlı Bügdüz Emen elinde perişan oldu. **Ak sakallı Aruz Kocaya kan kusturdu, oğlu Kıyan Selcük'ün ödü yarıldı.** Oğuz Tepegöze zarar*

veremedi, bıraktı kaçtı. Tepegöz çevirip önünü kesti, Oğuzu bırakmadı, yine yerine oturttu. Kısacası, Oğuz yedi kere kaçtı. Tepegöz önünü kesip yedi kere yerine getirdi. Oğuz, Tepegöz elinde tamamen perişan oldu (D111a.5 - 111b.7, Özçelik, 2016/II: 728).

Oğuz beyleri, ozanın tasvir ettiği bu kaotik ortamdan kurtulmak için haraca tabi olmayı kabul edeceklerini bildirmek üzere Dede Korkut'u Tepegöz'e aracı olarak gönderirler. Tepegöz, yemek üzere günde altmış adam ister. Sonuç olarak günde iki adam, beş yüz koyun ve kendisine yemek pişirip hizmetini görecektir iki kişi verilmesi kaydıyla anlaşma sağlanmış olur. Bu anlaşmaya göre Oğuz'da aileler sırası ile çocuklarını Tepegöz'e kurbanlık koyun gibi göndermek zorunda kalır. Aradan uzunca bir zaman geçer ve sıra dönüp doluşır iki oğlu olup bir oğlunu kurban vermiş olan Kapak Kan'a gelir. Çocuğun annesi feryat edip ağlayarak henüz gazadan gelmiş olan Basat'ın huzuruna çıkar, yukarıda ozanın özetle anlatmış olduğu Tepegöz'ün Oğuzlara yaptıklarını Basat'a anlatarak kendisinden yardım ister. Kardeşi Kıyan Selcük'ün Tepegöz tarafından öldürüldüğünü öğrenen Basat, önce bir ağıt yakar ve ardından yardım isteyen kadına çocuğunun yerine vermesi için bir esir teslim eder. Kadın sevinerek oradan ayrılır, esiri oğlu yerine verir ve Aruz Bey'e oğlunun gazadan döndüğünü müjdelar. Aruz Bey, Oğuz beyleriyle birlikte Basat'ı karşılar ve yeme içme olur. Basat, ziyafet sırasında Tepegöz'ü öldürmek üzere gideceğini açıklar ve beylerden konu hakkındaki fikirlerini sorar. İşte tam bu noktada Kazan Bey, söz alır ve Basat'ı bu düşüncesinden vazgeçirmek için kendisine şöyle seslenir:

*Kara evren koptu Tepegöz;
arş yüzünde çevirdim, yenemedim, Basat!
Kara kaplan koptu Tepegöz;
karar kara dağlarda çevirdüm, yenemedim, Basat!
Kağan aslan koptu Tepegöz;
kalın sazlarda çevirdim, yenemedim, Basat!
Er olsun, yeğ olsun; mere, ben Kazan kadar olamazsın, Basat!
Ak sakallı babanı ağlatma,
Ak saçlı ananı sızlatma!* (Drs.114a.8-13, Özçelik, 2016: 730-731)

Burada Kazan'ın Tepegöz'ün üstesinden gelememiş olduğunu söylemesi kadar Basat'ın kendisini geçemeyeceğini ifade ettiği "*Er olsun, yeğ olsun; mere men*

Kazanca olmayasın, Basat!” sözü de önem arz etmektedir. Basat’ın, beylerbeyi olan Kazan’ın bu sözlerine *“elbette varuram”* (=kesinlikle gideceğim) şeklinde karşılık vermesi, iki taraf arasındaki rekabeti düşündüren önemli bir cevaptır. Çünkü bu cevap, Kazan’ın *“Er olsañ, yeg olsañ; mere men Kazanca olmayasın, Basat!”* sözüne de bir karşılıktır. Aynı zamanda bu cevap, *“Benim kadar olamazsın”* diyen Kazan’a *“Senin kadar olurum, hatta senin yapamadığını yaparım”* anlamı da taşır bir bakıma. Burada ozanın metindeki bu karşılıklı muhavereyi Kazan’ın lehine kısa kestiği de söylenebilir. Ayrıca Kazan’ın -yukarıdaki metinde ozanın belirtmiş olduğu- Tepegöz’den yemiş olduğu ‘darb’dan söz etmemiş olması da manidardır.

Basat, daha sonra anne babasıyla vedalaşıp Tepegöz’ün yaşadığı dağa gider ve boyda anlatılan uzun mücadeleler sonucunda Basat’ı öldürerek Oğuz’u içine düşmüş olduğu kaostan kurtarmış olur. Bu haberi duyan Aruz Bey ve diğer Oğuz Beyleri olay yerine gider. Dede Korkut gelerek boy boylar, soy soylar. Ancak yukarıda belirtildiği gibi Basat’ın Tepegöz’ü öldürmek üzere harekete geçeceğini bildirdiğinde Basat’a karşı çıkmış olan beylerbeyi Kazan ile hanlar hanı Bayındır Han, boyun sonunda yoktur. Bu nedenle Kazan’ın Basat’ın elde etmiş olduğu bu başarı hakkında ne düşündüğünü veya başarıyı nasıl karşıladığını bilmiyoruz. Daha önce ad kazanıp sosyal statü elde etmiş olan Basat’ın Tepegöz’ü öldürerek askeri ve siyasal güç de elde ettiği söylenebilir.

2. Günbed Yazmasında Rekabet: Kazan’ın Basat Gölgesinden Çıkışı

Günbed yazmasının Dede Korkut Oğuznameleri’nin değerlendirilmesinde ayrı bir önemi olduğu kesindir. Çünkü Günbed yazmasının en önemli özelliği, Dresden, Vatikan ve Ankara yazmalarından farklı olarak müstakil bir Oğuzname olmasıdır. Söz konusu üç yazmada birden fazla Oğuzname bulunmasına karşılık Günbed yazması yalnızca Kazan’ın hayatındaki en önemli aşamalardan geniş kesitler sunan bir metindir. Konuya farklı bir açıdan bakacak olursak Dresden ve Vatikan yazmalarında sonuçlarını veya ipuçlarını gördüğümüz Kazan’ın hayatı ile ilgili birtakım konuların gerçekleşme hikâyelerini Günbed yazmasında buluyoruz.

Dresden yazmasında Kazan’ın Evinin Yağmalandığı, oğlu Oruz’un Tutsak Olduğu ve Kazan’ın Tutsak Olduğu boylar geçer. Vatikan yazmasında ise bunların ilk ikisi geçer. Ancak Kazan’ın ad alması, Bayındır Han’a (vekil/) beylerbeyi olması, Bayındır Han’ın kızı Borla ile evlenmesi, Kars Kalesi ile Aras’ı alması ve nihayet yedi başlı ejderhayı öldürmesi hep Günbed yazmasından öğrendiğimiz yeni bilgilerdir. Günbed yazmasından öğrendiklerimiz, Kazan’ın elde ettiği sosyal, siyasal ve askeri iktidarın aşamalarını yansıtan önemli dönüm noktalarıdır.

2.1. Deli Dönmez’in Kazan Adını Alması

Dede Korkut boylarında Oğuz beylerinin çocuklarına göstermiş oldukları kahramanlığa veya yapmış oldukları işin yararlığına uygun adlar verildiğine tanık

oluyoruz. Örneğin Dede Korkut, Dirse Han'ın oğlu, Bayındır Han'ın boğasını yenince kendisine Boğaç adını verir. Yani yiğitlerin göstermiş oldukları kahramanlığın kendilerine konulan adı belirlediği anlaşılmaktadır. Kazan'ın ad alması da benzer şekilde gerçekleşmiştir. Metinde Kazan'ın ağzından söylenmiş olan 17. soyda (G38.3-39.14) onun hayatı ile ilgili olarak öğrenmiş olduğumuz üç önemli olay geçmektedir. Bu soyda Kazan Bey, ilk olarak göbek adının Delü Dönmez olduğunu ve ne şekilde Kazan adını aldığını anlatır:

Ala Demür Kafir Handan gelen altı degül altmış batman kazanadı.

İç Oğuzun Dış Oğuzun ağaları boş yerinden götüre bilmezdi.

İçine lali çağır doldurdum, ak dalımın üstüne hub götürdüm.

Kara kazanı boşadubanı yere koydum.

Adum Delü Dönmeziken ad kazanan Gazanıdum.

(G38.14-39.5, Özçelik, 2021: 185).

Günbed yazmasında yukarıdaki cümleler ile anlatılan bu olay, Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde biraz farklı şekilde geçer. *Şecere-i Terâkime*'de Kazan Bey, söz konusu kazanın içine et doldurup omuzuna kaldırır ve eti halka dağıttıktan sonra kazanı yere bırakır. *Şecere-i Terâkime*'de ad alma olayından söz edilmez:

*"Bir kazanga kırk bir atın etin saldı,
Ol kazannı sol eligi birlen aldı,
Sağ eligi birlen elge üleştürdi,
Alplar begler, kören bar mu Kazan kēbi?"*
(Ölmez, 2020: 196).

*Bir kazana kırk bir atın etini koydu
O kazanı sol eli ile aldı
Sağ eliyle (eti) halka üleştirdi.
Alplar beyler, gören var mı Kazan gibi?*
(Özçelik, 2021: 15)

2.2. Kazan'ın Beylerbeyi Olması

Aynı soyda ikinci olarak Kazan'ın Bayındır Han'dan nasıl vekillik aldığı anlatılır. Kazan, Ala Demür Kafir Han'dan gelmiş olan, İç Oğuz, Dış Oğuz beylerinin kınıldatamadığı sert yayı çekip germiş ve bundan dolayı Bayındır Han kendisine "vekillik" makamı vermiştir. Kazan'ın vekillik alması, yukarıdaki cümlelerin devamında şöyle anlatılır:

*Ala Demür Kafir Handan gelmişidi ol kafirün sarı yayı,
on altı teke boynuzundan kurulmuşıdı.*

*Katı yayı İç Oğuzun begleri, Dış Oğuzun ağaları teprede bilmezdi,
Kevürübeni ak bilekde gen dalıda yumşadub çekdüm.*

Padişahdan vekilluğı alan Gazanıdum (G39.5-10, Özçelik, 2021: 185).

Nitekim Kazan Bey, Topkapı Oğuznâmesi ile Dresden yazmasında da "begler-begi" olarak tanıtılmaktadır:

"Salır Kazan beglerbeglü Oguz" (Kaçalın, 2006: 294)

D124b.1: **"Beglerbegi olan Kazanuñ elin öpgil!"**

D126b.12: **"Ag alınlu Bayındır Hānuñ beglerbegisi Salur Kazan..."**

D129a.2: **"Beglerbegi olan Kazan divānında buña heç kapu baca yogıdı."**

D138a.1-2: “*Tırabuzan Teküri, beglerbegi olan Hân Kazana bir şahin göndermişidi.*”

2.3. Kazan’ın Borla Hatun’u Alması

Günbed yazmasındaki aynı soyda üçüncü olarak Kazan’ın Borla’yı ne şekilde eş olarak aldığı anlatılır. Kazan, yine Ala Demür Kafir Han’dan gelmiş olan yedi tutamlık ucu elmas şişi ayağıyla yere perçinlemiş ve ödül olarak Bayındır Han’ın kızı Borla ile evlenmiştir. Bu olay, şu şekilde geçer:

Ala Demür Kafir Handan gelmişidi.

*Altı degül yèddi dutum polad şiş, ucu almasdanıdı,
ak dabanumıla kara yere perçin etdüm.*

Padişah kızı boyı uzun Borla Hatunı cüldü kapan Gazanıdum

(G39.10-13, Özçelik, 2021: 185).

Yukarıdaki metinde geçen *şiş, şişi ökçe ile perçinlemek* olayı, Dresden yazmasında Kazan Bey tarafından anlatılan soydaki şu iki dizede de geçer, ancak burada evlilik söz konusu edilmez:

Firavun şişler yükleyip yerden çıksa

kaba ökçemle perçin eden Kazan er idim. (D141a.1-2, Özçelik, 2016: 790)

Yukarıda üç başlık altında özetlenmiş olan üç olay da Kazan’ın hayatındaki önemli aşamalar olup kendisinin sosyal ve siyasal statü kazanma hikâyesinin bir özetidir. Bu nedenle söz konusu üç olay üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır. Bu bilgiler Kazan’ın sosyal statü kazanmasının yanı sıra onun siyasal statü kazanma hikâyesi ile ilgilidir. Bayındır Han’ın kızı Borla Hatun’u alması Kazan’ın siyasal anlamda yetkinlik elde edip iktidara yürüyüşünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2.4. Kazan’ın Aras ile Kars Kalesini Alması

Günbed yazmasının bulunması ile varlığı bilinen Dede Korkut boylarının sayısı, artmıştır. Yazmadaki iki boyun birincisi Kazan’ın Aras ile Kars Kalesini Aldığı Boy’dur. Bu boy, Kazan’ın ağzından anlatılmıştır. Metnin başında ozan, Kazan’ı epitetler¹ ile tanıtır, ardından “...*Gazan dêr*” diyerek sözü Kazan’a bırakır:

Kısar Salur eyesi,

Dumanlı dağ börüsi,

Salur yêgi, Eymür görki,

Zulkadir delüsi,

Bayındır Pâdişâh vekili Gazan dêr:

Ağalarumulan ala karlı göğ sünbüllü dağlara ava gêtmişidüm, içiridüm.

Serhad béglerinden çapar geldi:

“Gazan ne içirsen, on min yağı üstüne geldi.” [dedi.]

1 Epitet terimi konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Başgöz 1998; Bekki 2012.

On min yağı geldüğünü eşidende
kol götürüb ak otak içinde **oyına girdüm.**
İğirmi min yağı geldi dèyende
yèrümünden **imrenmedüm.**
Otuz min yağı geldi dèyende
hiçe saydum.
Kırk min geldi dèyende
kara gözümün ucından kıya bağıdum, **kırmazmadum.**
Elli min geldi dèyende
el vèrüb elleşmedüm, azdur dèdüm.
Altmış min geldi dèyende
Allāhı andum, **atlanmadum.**
Yètmiş min geldi dèyende **yèltenmedüm.**
Seksen min [geldi] dèyende **seksenmedüm.**
Doksan min yağı geldi dèyende arhalukcağıdum **donum gèydüm.**
Yüz min yağı geldi dèyende yüz çevürüb **kayıtmadum.**
Ahar sudan ābdest aldum
alınımı yere koyub **namāz-ı Muhammedî kıldum.**
Yaradan bir cebbāra bēl bağladum,
“Yā Muhammed, yā Ali; meded!” **dèdüm**

(G48.12 - G49.9, Özçelik, 2021: 203-205).

Yukarıda anlatılanlar, Dresden yazması (D140b.1-7) ile Topkapı Oğuznâme-si'nde (bk. Kaçalin, 2006: 300-301) de geçer. Ancak bu iki metinde Kazan'ın Aras ile Kars Kalesi'ni aldığı anlatılmaz. Günbed yazmasında geçen yukarıdaki soyun sonunda Kazan Bey, savaşın sonunda Aras ile Kars Kalesi'ni aldığını şöyle anlatır:

...Yèddi gün yèddi gèce ol kâfire **kılıc çaldum.**
Yèddi günden sonra kabağımı **kavzadum.**
Yèddi kâfir kılıcum öginde onba durmuşıdı.
Yüz min kâfirün kırılduğunu andan bildüm.
Arasılan Kars Kalasını ol yèrişde aldum.
Başı Açıkdan hızan **sürdüm.**
Ağca Kala Sürmelüde Lele Kılbaşı daruğa **tikdüm.**
Bèglerilen Surhab Dağına seyre **çıkıdum.**
Damağımın çağ vaktinde
ol altı bèg oğluna alem, tuğ, nakkāra vèrüb özüm tegi **bèg kıldum.**
Anda “Alpam, erem! dèyübeni” -Gazan dèr- “güvenmedüm”
(G51.6-14, Özçelik, 2021: 209).

Kazan Bey, bu savaş ile elde etmiş olduğu siyasal konumunu güçlendirmiş ve kazandığı iktidarın hakkını verdiğini göstermiştir. Kazan Bey, bu fetihle siyasal iktidarının olgunluk devresine girmiştir, denilebilir.

2.5. Kazan'ın Ejderhayı Öldürmesi

Günbed yazmasındaki en önemli olay, elbette Kazan'ın ejderhayı öldürmesidir. Dresden yazmasında Kazan Bey'in Tutsak Düştüğü boyda -yukarıdaki gibi- Kazan ağzından düşmana hitaben art arda söylenmiş olan soyların birinde geçen şu cümleler, ozan(lar)ın bu boyun habercisi olarak bıraktığı önemli bir ipucu veya merak uyandırmak amaçlı tanıtıcı bir kesit özelliği taşıyor. Ozan(lar)ın bu ipucunu okuyucuda veya dinleyicide merak uyandırmak için özellikle metne yerleştirmiş olduğu söylenebilir:

*Yedi başlu ejderhaya yetüp vardum,
heybetinden sol gözüm yaşardı.
Hey gözüm, na-merd gözüm, muhannas gözüm!
Bir yılından ne var ki korhdun, dedüm.
Anda dahı Erem, begem, deyü öginmedüm
(Drs.141a.6-9, Özçelik, 2016/II: 563).*

Nitekim bu cümlelerde anlatılan olay, Günbed yazmasında bir boy olarak yer aldığını görüyoruz (bk. G52.1-G61.5). Dresden yazmasında geçen yukarıdaki satırlar, Günbed yazmasındaki bu boyun içerisinde şu cümleler ile daha geniş şekilde anlatılmaktadır:

Ejdehanun heybetinden Gazanun bir gözi bulaşdı kana döndi. Gazan öz gözine acıklandı: "Mere, sen menüm namerd gözüm! Kara polad sav kılıcun yalmanından korhmazdun. Suhar oklar peykanından üşenmezдің. On altı batman kafir gürzi tepemden degdi pörtlemedün. Ejdeha dedükleri bir yılındur, anda ne var ki bulaşursan, ölezürsen. Senün kimi namerd göz menüm kimi merd igidde nêyler?" Hancerini çıkardı gözlerini oymağa kasd eledi. Gene fikr eledi ki eger men gözüm oysam derler: "Gazan ejdeha görübdür, korkusından hiç bahane tapmayub gözlerini çıkarubdur (G56.11-57.7, Özçelik, 2021: 219-221).

Kazan'ın ejderhayı öldürmesi olayı, Günbed yazmasındaki bu satırların devamında (G.57.7-G61.5) yer alır. Ejderhayı öldüren Kazan Bey, siyasal konumunu zirveye taşımıştır. Bu nokta sözün bittiği yerdir. Bu nedenle Ozan, Kazan'ın Ejderhayı Öldürdüğü Boy'un sonunda sözü, Dede Korkut'un ağzından çok kısa fakat sözün bittiği yere çok uygun şu cümle ile bitirir:

"Dedem Korkud der: Gazan kimi koçak igid dünyâdan geldi keçdi." (G61.4-5).

2.6. Okların Hedefindeki Kazan

Günbed yazmasında Ala Demir Kâfir Han'dan gelmiş olan -yazmada söylenmemiş olsa da muhtemelen ganimet malı olan- üç² nesneden söz edilmektedir:

1. Altmış batman ağırlığındaki *kazan*,
2. On altı teke boynuzundan kurulmuş *yay*,

2 Destanlarda üçler kuralı için bk. Sezer, 2019: 72-80.

3. Yedi tutam uzunlukta ve ucu elmas olan çelik şış.

Metinde anlatılanlardan bu üç nesne etrafında İç Oğuz ve Dış Oğuz beyleri arasında bir yarış veya rekabetin yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu üç nesne ile ilgili yarışın veya Oğuz beylerinin arasındaki rekabetin galibi -yukarıda özetlenmiş olan üç başlık altında da görüldüğü gibi- Kazan Bey'dir. Birinci yarışın sonunda Kazan Bey, ad almış, ikinci yarışta Bayındır Han'ın beylerbeyi olmuş ve üçüncüsünde ise Bayındır Han'ın kızını alarak damadı olmuştur.

Adım adım sosyal ve siyasal konum elde ederek yükselişin devamında Aras ile Kars kalesini alan Kazan, atmış olduğu bu adımla elde ettiği iktidarı hak ettiğini kanıtlamış olmaktadır. Nihayet Günbed yazmasının sonunda Kazan Bey'in yedi başlı ejderhayı öldürmesi, kendisini zirveye taşımış ve Basat'ın gölgesinden çıkarmıştır.

Günbed yazmasında başarı ve üstünlük yarışının değişmez galibi olan Kazan, artık geldiği bu noktada kıskançlık oklarının hedefindedir. Üstelik bu kıskançlık okları, gerçek ve maddi oklara dönüşerek Kazan'ın hayatına kastetmek üzeredir. Yazmanın sonunda Bayındır Han'a ejderhayı öldürmüş olan Kazan'ın ejderha olup Oğuz'a gelmek üzere yola çıktığı bildirilir. Bayındır Han'ın çevresindeki beyler, sağdan soldan söze gelip Kazan'ın kendilerini ve bütün Oğuz beylerini yutacağını söyler ve kendisinin Oğuz iline gelmesini engellemek için bir tepeye çıkıp onu "tir-bârân etme" (= ok yağmuruna tutma)yı teklif ederler.

Kıskançlık duygusunun nerede ne zaman ortaya çıkacağını kestiremediği ve sınır tanımadığı bilinen bir gerçektir. Ancak burada Kazan'ı oklamayı teklif edenlerin, söz konusu ettiğimiz rekabet çerçevesinde muhtemelen daha çok Dış Oğuz beyleri olduğu söylenebilir. Ozan, her şeye rağmen kahramanı kıskançlığın kötü sonuçlarından koruyacak bir yol bulur. Bayındır Han, burada söz alarak vekili Kazan Bey'in mert bir yiğit olduğunu, muhtemelen bir ejderhaya rastlayıp öldürmüş ve onun kılığına girmiş olabileceğini söyleyerek Kazan'a sahip çıkar. Olayın devamında Kazan hakkındaki fikirlerinde ısrar eden Oğuz beylerinin sözleri üzerine bu defa Kazan Bey'in yeğeni ve Kara Göne'nin oğlu olan Kara Budak, Bayındır Han'dan amcası Kazan'ın karşısına çıkmak için izin ister ve "Eğer Kazan, ejderha olmuşsa önce beni yutsun." der. Kara Budak'ın bu davranışı, muhtemelen çıkarılmak istenen fitnenin önünü kesmek anlamı taşımaktadır. Boyun sonunda Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü

anlaşılır. Bayındır Han İç ve Dış Oğuz beylerini yanına alarak Kazan Bey'i karşılar. Sonuç olarak Kazan Bey'in iktidarı pekişmiş ve onaylanmış olur.

3. Değerlendirme ve Sonuç

* Dresden Yazmasında Oğuz beyleri Tepegöz'ün üstesinden gelememiş ve beylerin bir kısmı Tepegöz elinde ölmüş, içlerinde beylerbeyi Kazan'ın da bulunduğu bir kısmı ise Tepegöz'den ağır darbeler yemiştir. Sonuç olarak Oğuz'u haraca kesen ve varlığını tehdit ederek kaos ortamına sürüklemiş olan Tepegöz'ü aslan yatağında yaşamış, at basıp kan sömürmüş olan Basat öldürmüştür. Bu nedenle de Dresden yazmasında Oğuz'u kaos ortamından kurtarmış olan Basat'ın Kazan'ı gölgede bıraktığı düşünülebilir.

Günbed yazması, hiç şüphesiz Kazan'ın hangi aşamalardan geçerek beylerbeyi olmaya hak kazandığını çok daha açık şekilde gözler önüne sermiştir. Günbed yazmasından okuduğumuz Kazan'ın hayatı ile ilgili olaylar ve yazma sonunda geçen Kazan'ın ejderhayı öldürmesi boyu, Kazan'ı Basat'ın gölgesinden çıkarmıştır.

Ancak burada söz konusu *Ejderhanın Ölümü* ve *Tepegözün Ölümü*³ boylarının metin kurguları arasındaki önemli bir farka değinmek, yazmaların değerlendirilmesi bakımından uygun ve yerinde olacaktır. *Tepegözün Ölümü* boyundaki kurguda Oğuzların içerisine düşmüş oldukları bir kaos ortamı yansıtılmıştır. *Ejderhanın Ölümü* boyunda ise böyle bir kaos ortamı yoktur. İki metin arasındaki bu fark üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

* Dresden yazmasındaki boylarda Oğuz kahramanlarının 16 yaşlarında iken bir yararlık göstererek ad aldıkları görülür. Ad koyma töreninin düzenleyicisi olan Dede Korkut, genç yiğitlere gösterdikleri kahramanlığa uygun adlar verir. Genel anlamda bey çocuğu olan kahraman, ad aldığı törende bey olur. Yani kahraman ad aldığı anda sosyal ve siyasal bir statü kazanmış olur. Konunun Dresden yazmasındaki örnekleri; Dirse Han'ın oğlu, Bay Böre Bey'in oğlu ve Aruz Bey'in oğlu ile ilgili boylarda geçen ad alma serüvenleridir. Bunlardan Dirse Han'ın oğlu ile Bay Böre Bey'in oğlunun ad alma serüvenleri, Vatikan yazmasında da geçer. Ad alan kahramanlar, aile veya toplumun karşı karşıya kaldığı güçlükleri çözerek veya kaos ortamını sonlandırarak kazanmış oldukları statülerini zirveye taşırlar.

* Günbed yazmasında, Kazan'dan başka bir kahramanın Oğuznâmesi bulunmuyor. Bu nedenle yazma Kazan'ın biyografisi olma özelliğini taşıyor. Ancak bu yazma için daha yazılacak ve söylenecek çok şey olduğu açıktır. Günbed yazmasının müstakil bir Kazan Bey Oğuznâmesi olması, Dresden, Vatikan ve Ankara yazmalarının birer Oğuznâmeler mecmuası olduğunu da göstermektedir. Şecere-i Terakime ve Topkapı Oğuznâmesi gibi eserlerde geçen Kazan Bey veya Dede Korkut ile ilgili küçük metinler ise Oğuznâmelerin birer kesiti

3 Kazan Bey ile Basat'ın boyları, burada kısaca *Ejderhanın Ölümü* ve *Tepegözün Ölümü* şeklinde anılmıştır.

olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu metinler, Oğuznâme yazmalarının yazıya geçirilme veya kitaplaşma serüvenini gösteren küçük hacimli belgeler olarak da yorumlanabilir.

Kaynaklar

- Asker, Ramiz, *Kitabi-Dədə Qorqud'un Üçüncü Əlyazması*, TÜRKSOY kitabxanası seriyası: 38, Elm və Təhsil, Bakı 2019, s. 154.
- Azmun, Yusuf, *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması Soylamalar və İki Yeni Boy İle Türkmən Səhra Nüshası: Metin - Çeviri - Sözlük - Tıpkıbasım*, Kutlu Yayınevi, İstanbul 2019.
- Ekici, Metin, *Dede Korkut Kitabı Türkistan / Türkmen Səhra Nüshası Soylamalar və 13. Boy - Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürməsi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2019 (b).
- Guliyev, N. Bayram, *Kitabi Dədəm Gorgud və Onun Türkmən Səhra Nüshəsi (transliteratsiya, fotofaksimile, qəyd və şərhlər)*, Ankara 2020, 136 s.
- Haciyev, Asif, "Türkmen Kitabı: Okunuş və Şerhler", *Dede Korkud*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu, 2019/4, s. 3-60.
- Özçelik, Sadettin, *Dede Korkut -Dresden Nüshası: Giriş, Notlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016/I.
- Özçelik, Sadettin, *Dede Korkut -Dresden Nüshası: Metin, Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016/II.
- Özçelik, Sadettin, *Dede Korkut -Günbed Yazması- Kazan Bey Oęuznamesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021.
- Rafrat, İbrahim, *Yağsa Yağmur Daşsa Çaylar (Dədə Qorqud Ədəbiyyat Araşdırmaları) Türkmən Səhra Kitabı*, Tahran 2020.
- Serrafi, Alirıza vd., *Dedem Gorgudun Türkmen Səhra Kitabı (Latin Grafikasında Ohunuş)*, *Ozan Sosyo-kültürel aylık dergi*, C1, S 3-5 (Kasım 2019, Aralık 2019 ve Ocak 2020), s. 1-334, Tahran 2019-2020.
- Sezer, Abdülbasit, *Epik Yasalar Bağlamında Dede Korkut Anlatıları*, Gece Akademi, Ankara 2019.
- Shahgoli, Nasser Khaze vd., "Dede Korkut Kitabı'nın Günbed Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım.", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16. Cilt, 2. Sayı, Ankara 2019.